

„MITTENDRIN STATT NUR DABEI”?
NIEMIECKIE BADANIA NAD HISTORIĄ PŁCI
W NAUCE
REKONESANS

IWONA DADEJ

Popularny slogan „Mittendrin statt nur dabei”, czyli „bycie w centrum, a nie tylko obok”¹ był motywem przewodnim sympozjum politycznego, konferencji naukowej zorganizowanej jesienią 2008 r. na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie z okazji 100-letniej rocznicy dopuszczenia kobiet w Prusach do regularnych studiów uniwersyteckich. Konferencja i imprezy jej towarzyszące stały się okazją do refleksji poświęconej kategorii płci w nauce, historii walki kobiet o dostęp do uniwersytetów i instytucji naukowych oraz nad współczesnymi zjawiskami niemieckiego systemu edukacji i nauki, analizowanych z perspektywy porządku płci kulturowej. Spotkaniu historyczek² z przedstawicielkami innych dyscyplin nauk społecznych towarzyszyły wydarzenia i dyskusje panelowe z udziałem przedstawicielek świata polityki, edukacji i popularyzacji wiedzy. Jubileuszowe debaty, konferencje, wykłady i projekcje filmowych

¹ Wszystkie cytaty, o ile nie zaznaczono inaczej, zostały przetłumaczone przez autorkę.

² Wśród osób uprawiających historię kobiet oraz historię *gender* przeważają kobiety określające się także mianem historyczek (*Historikerin*). Ze względu na przejrzystość i czytelność tekstu zdecydowałam się na używanie w tekście jedynie gramatycznego rodzaju żeńskiego, co nie oznacza braku uznania dla dokonań historyków zajmujących się historią kobiet i historią *gender*. Na temat roli zwrotu lingwistycznego w naukach historycznych oraz o wpływie języka inkluzywnego na dyskurs naukowy i szerzej – publiczny w kontekście niemieckim *vide m.in. P. Wer hat Angst vor dem ‘linguistic turn’?*, „Geschichte und Gesellschaft”, 1997, z. 23 s. 134–151; T. Thiel, *Vielgewendet. Nach dem linguistic turn*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 7.09.2005, nr 208, s. N3. O udziale kobiet w badaniach historycznych *cf. m.in. H.-J. Puhle, Warum gibt es so wenige Historikerinnen? Zur Situation der Frauen in der Geschichtswissenschaft*, „Geschichte und Gesellschaft”, 1981, z. 7, s. 364–393.

wokół kategorii płci w nauce wpisywały się ponadto w cykl imprez jubileuszowych związanych z 300-letnią tradycją naukową Berlina³.

Celem tekstu jest przegląd badań historycznych poświęconych historii niemieckiej nauki i instytucji naukowych ostatniego stulecia, analizowanych z perspektywy kategorii płci kulturowej.

Artykułu składa się z dwóch części: w pierwszej przedstawia dynamikę zmian od lat osiemdziesiątych XX w., które doprowadziły do ukształtowania koncepcji „badań nad statusem kobiet” (*Frauenforschung*), ewoluującej z czasem w analizy poświęcone relacjom i porządkowi płci (*Geschlechterforschung*). Historyczki, czerpiąc inspiracje z nowych koncepcji, tworzyły podstawy historii kobiet (*historische Frauenforschung*), by z czasem przekształcić ją w historię relacji płci (*historische Geschlechterforschung*). Druga część tekstu przybliży dorobek historiograficzny, który jest związany z debatami obecności i roli kategorii płci w nauce, w produkcji (powstawaniu/tworzeniu) wiedzy, uczestnictwie kobiet w strukturach badawczych i systemach naukowych. Zrezygnowałam z wewnątrzniemieckiej porównawczej perspektywy, a tym samym z omówienia epoki po drugiej wojnie światowej, koncentrując się na epoce genezy, czyli na pierwszej połowie XX w., zwanej nierzadko „epoką pionierek”, która z kolei była przedmiotem intensywnych analiz historycznych ostatnich 30 lat⁴.

³ *Mittendrin statt nur dabei. 100 Jahre Studium von Frauen in Preußen*, HU Tagungen –Ankündigungen/Berichte www.gender.hu-berlin.de/publikationen/gender.../info.../info37pkt5.pdf. Pokłosiem konferencji stała się interdyscyplinarna publikacja *Płeć nauki. Z dziejów akademikzek w XIX i XX wieku*, stanowiąca zebranie problemowych i teoretycznych artykułów osób zajmujących się relacjami między płcią a nauką w Akademii. *Das Geschlecht der Wissenschaften. Zur Geschichte von Akademikerinnen im 19. und 20. Jahrhundert*, red. U. Auga, C. Bruns, L. Harders, G. Jähnert, Frankfurt am Main – New York 2010; *vide* także E. Glaser, »Sind Frauen studierfähig?« *Vorurteile gegen das Frauenstudium*, [w:] E. Kleinau, C. Opitz, *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung, Band 2. Vom Vormärz bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main – New York 1996, s. 299–325; P. Mazon, *Gender and the Modern Research University: The Admission of Women to German Higher Education 1865–1914*, Stanford 2003; J. Hennig, U. Andraschke, *Weltwissen. 300 Jahre Wissenschaften in Berlin. Ausstellungskatalog*, Berlin 2010.

⁴ Porównania możliwości rozwoju dla akademikzek obydwu powojennych systemów niemieckich dokonała B. Maul, *Akademikerinnen in der Nachkriegszeit. Ein Vergleich zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der DDR*, Frankfurt am Main 2002. Z kolei europejską perspektywę polityki edukacyjnej i naukowej zawarły: B. Geißel, B. Seemann, *Bildungspolitik und Geschlecht. Ein europäischer Vergleich*, Opladen 2001.

PLURALIZM TEORETYCZNO-METODOLOGICZNY I DUALIZM POJĘCIOWY ORAZ
RAMY INSTYTUCJONALNE, CZYLI OD *FRAUENFORSCHUNG* DO
GESCHLECHTERFORSCHUNG

Bezhistoryczność kobiet została stworzona przez pisarstwo historyczne.

Marielouise Janssen-Jurreit

Tematyka kobieca pojawiała się w badaniach historycznych na początku ubiegłego stulecia przede wszystkim w dysertacjach i pracach seminaryjnych pierwszych studentek inspirowanych hasłami feministycznymi. Pisarstwo historyczne, w którym kobiety były podmiotami narracji, przybierało formę powieści historycznych, esejów, artykułów i nie weszło do kanonu historiograficznego. Teksty te, autorstwa samych działaczek lub sympatyczek ruchu kobiecego, były podstawowym narzędziem budowania tożsamości feministycznej⁵.

Postulat podjęcia naukowych badań nad historią i rekonstrukcją przeszłości kobiet pojawił się z rozwojem ruchu kobiecego tzw. drugiej fali, w połowie lat siedemdziesiątych XX w. Momentem przełomowym, inicjującym nowe badania, do którego badaczki się do dziś odwołują, był Letni Uniwersytet Kobiet w Berlinie w 1976 r. Uczestniczki – akademiczki i działaczki ruchu kobiecego – debatały nad strategiami wkraczania kobiet do obszarów życia politycznego i naukowego. Na tym spotkaniu przedstawiono pierwsze analizy dotyczące ówczesnej sytuacji kobiet na uniwersytetach: utrzymującej się dyskryminacji strukturalnej i kulturowej oraz historii emancypacji edukacyjnej kobiet. Tematem, który zdominował większość artykułów i debat uniwersytetu letniego, była rozbieżność między uzyskanym przez studentki wykształceniem a ich rzeczywistym statusem życiowym oraz obowiązującymi normami społecznymi i prawnymi⁶.

⁵ Cf. m.in. *Frauen in der literarischen Öffentlichkeit 1780–1918*, red. C. Bland, E. Müller-Adams, Bielefeld 2007; G. Dane, B. Hahn, *Denk- und Schreibweisen einer Intellektuellen im 20. Jahrhundert. Über Ricarda Huch*, Göttingen 2012.

⁶ *Frauen und Wissenschaft. Beiträge zur Berliner Sommeruniversität für Frauen Juli 1976*, red. Gruppe Berliner Dozentinnen, Berlin 1977. Wówczas początkująca historyczka G. Bock ogłosiła linię programową uniwersytetu, w której podkreślała nieobecność kategorii „kobiet” jako podmiotu badającego oraz jako „obiekta” badań, krytykując jednocześnie dotychczasową politykę edukacyjną państwa, cf. G. Bock, *Frauenbewegung und Frauenuniversität*, [w:] *Frauen und Wissenschaft...*, s. 15–22. Poza tym tematy obrad stanowiły problemy okołopedagogiczne m.in. o socjalizacji i wychowaniu dziewcząt w rodzinie i szkole, walki kobiet o dostęp do uniwersytetów, problem seksizmu w szkołach. Kilka lat później

Przytoczony na wstępie cytat, opisujący historiografię jako przyczółek „wielkiej historii” – politycznej i męskocentrycznej, pochodzi z jednej z pierwszych publikacji poświęconych praktykom dyskryminującym kobiety, opisującym procesy ich wykluczania i marginalizacji w świecie polityki, gospodarki i władzy. M. Janssen-Jurreit w swoich rozważaniach na temat zjawiska seksizmu przekonywała, że to nie tyle przeszłość kobiet jest problemem, ile nauki historyczne i historiografia. Kobiety, twierdziła badaczka, miały i tworzyły swoją historię, ale ich działania były ignorowane w dziełach historycznych. Tezy Janssen-Jurreit wzbudziły szereg polemik, także w środowisku historyczek, sam tytuł – *Seksizm. O tym jak usunięto „kwestię kobiecą”* – był mocno kontrowersyjny również w kręgach postępowych badaczek⁷.

Te dwa wydarzenia – uniwersytet letni i pojawienie się koncepcji opozycyjnych wobec ustalonego porządku myślenia i badań – stały się fundamentem historii kobiet (*historische Frauenforschung*). Jak pisze C. Opitz, zaangażowanie feministyczne historyczek doprowadziło do zakorzenienia *Frauenforschung* w ruchu kobiecym, co z kolei prowadziło do pytania o status naukowości *Frauenforschung* jako dyscypliny, metody i perspektywy oraz do dyskusji o wymiarze politycznym tych badań. Prowadzone w ramach *Frauenforschung* badania nad udziałem kobiet w procesach politycznych, kulturowych, naukowych przeczyły tezie o „bezhistoryczności” kobiet.

Kolejnym etapem stało się tworzenie „własnej” historii, pisanej przez kobiety, opisywanej w opozycji do dominującej narracji. Jej formą była m.in. „historia oddolna” (*Geschichte von unten*), w której obok tematów – historii codzienności, dziejów grup dyskryminowanych, historii lokalnej – istotną rolę odgrywała narracja sięgająca po środki wyrazu badanych społeczności marginesowych, mniejszości i tzw. zwykłych ludzi, do tej pory skrętnie pomijanych w głównych nurtach historiografii.

Odpowiedzią na ślepotę na płęć dominujących nurtów badań historycznych była działalność na rzecz popularyzacji historii kobiet w przestrzeni miejskiej lub lokalnej. Tu wymieniać należy organizowane w latach osiemdziesiątych warsztaty historyczne, w tym także warsztaty samoświadomościowe dla kobiet: berliński „warsztat historii” (*Berliner Geschichtswerkstatt*) oraz kolońska

S. Metz-Göckel ogłosiła tezy o kobietach na uniwersytetach, które stanowiły jedynie tzw. rezerwę edukacyjną, wobec której nie stosowano systemu pomocowego, wspierającego itp. (*Bildungsreserve*).

⁷ M. Janssen-Jurreit, *Sexismus. Über die Abtreibung der Frauenfrage*, München 1976. Pojęcie „Abtreibung” kojarzone jednoznacznie z procesem usunięcia płodu M. Janssen-Jurreit użyła jako metafory opisującej proces wykluczania kobiet i kwestii wokół ich funkcjonowania w społeczeństwie, państwie, nauce itp.

feministyczna inicjatywa wpisująca historie kobiet na przykładzie przestrzeni i substancji miejskiej⁸. Warsztaty organizowane oddolnie służyły do opisywania przeszłości lokalnej, codziennej i wrażliwej na płęć. Sprzyjały one również procesom tworzenia wiedzy, jej upowszechniania i internalizacji, posługując się wskazówką „poszukiwania tam, gdzie się stoi”⁹.

Reinterpretacja i rozliczanie przeszłości inicjowane przez „bosonogich historyków” (*Barfußhistoriker*) – jak niejednokrotnie grupa ta była określana dla podkreślenia ich amatorskich, nieuniwersyteckich i alternatywnych dróg rozpracowywania historii – w latach osiemdziesiątych znalazły odbicie w kryształizujących się perspektywach, metodach badawczych i koncepcjach związanych z historią społeczną¹⁰. Historyczki skupione od późnych lat osiemdziesiątych XX w. wokół K. Hausen i G. Bock starały się powiązać doświadczenia ruchu kobiecego, oddolnych inicjatyw polityki pamięci wobec swoich „małych ojczyzn”, postaci i historii lokalnej, a szczególnie strategii upamiętniania, przywoływania i odpominania przeszłości kobiet z debatami toczącymi się w ramach dyskursu wokół historii społecznej (*Sozialgeschichte*), która oznaczała „taką postać nauki historii, którą interesuje szczególnie badaniem struktur i procesów oraz rozległych związków historycznych”¹¹.

Bock i Hausen dopasowały metodologiczne i teoretyczne ramy historii kobiet do obowiązujących norm, krytykując jednocześnie uniwersalne kategoryzowanie będące w gruncie rzeczy męskocentrycznym opisem świata. Bock podkreślała, że ogólnym problemem leżącym u podstaw takich zachowań jest definiowanie historii kobiet przez wpływowych historyków jako przypadku wyjątkowego, szczególnie w stosunku do ogólnej (w znaczeniu: męskiej)

⁸ O berlińskim warsztacie jako miejscu konceptualizowania i popularyzacji historii cf. m.in. *Alltagskultur, Subjektivität und Geschichte. Zur Theorie und Praxis von Alltagsgeschichte*, red. Berliner Geschichtswerkstatt, Münster 1994. O kolońskiej inicjatywie feministycznej funkcjonującej głównie w perspektywie turystycznej i przewodnickiej cf. Y. Küsters, *Touristin in der eigenen Stadt. Stadtrundgänge zur Kölner Frauengeschichte. Überlegungen zur feministischen Perspektive und Vermittlung lokalhistorischer Frauenforschung*, „Metis”, 1994, nr 2; G. Volland, *Zwischen populärer Vermittlung und Forschung: Der Kölner Frauengeschichtsverein*, „Geschichte in Köln”, 1997, z. 47.

⁹ *Die andere Geschichte. Geschichte von unten, Spurensicherung, ökologische Geschichte*, red. G. Paul, B. Schoßig, Geschichtswerkstätten Köln 1986; S. Lindqvist, *Grabe wo du stehst. Handbuch zur Erforschung der eigenen Geschichte*, Bonn 1989.

¹⁰ O bosonogich historykach m.in. V. Ullrich, *Spuren im Alltag. „Barfußhistoriker” – woher sie kommen und was sie wollen*, „Die Zeit”, (45), 2.11.1984.

¹¹ Ważny jest polski przekład esejów J. Kocki na temat historii społecznej, jej ram teoretycznych i założeń metodologicznych, z polskiego wydania pochodzi powyższy cytat: J. Kocka, *O historii społecznej Niemiec*, przeł. J. Kałężny, I. Sellmer, J. Serwański, Poznań 1997, s. 12.

historii. Historię społeczną określiła mianem absurdalnej, jeśli w analizach epok z lotu ptaka nie uwzględniono kobiet, ich ról społecznych, doświadczeń, bo jak dowodziła: „niewidoczność kobiet w historii jest wynikiem relacji płci, [niewidoczność – przyp. I.D.] może być opisana analitycznie i społeczno-teoretycznie za pomocą pojęć fallocentryzmu, androcentryzmu i seksizmu”¹². Postulat uwidocznienia kobiet w historii był także krytyką konwencjonalnych (tradycyjnych) kryteriów wartości i ważności organizujących narrację historiograficzną. Bock i Hausen inicjowały badania nad robotnicami, chłopkami i służącymi z jednej strony i urzędniczkami czy przedstawicielkami „mieszczańskiego” ruchu kobiecego z drugiej¹³.

Historia kobiet i historia płci stanowią te obszary badań historycznych, w których najintensywniej eksplorowane są perspektywy i metody wykraczające poza granice kulturowe i językowe. Z tego względu są wyjątkowym, choć nie jedynym przykładem na globalne *travelling theories*, które w badaniach interdyscyplinarnych podlegają kontaminacji narodowych i lokalnych kontekstów¹⁴. Na ten obszar badań historycznych wpływały transnarodowe z natury postulaty i formy aktywności ruchu kobiecego, koncepcje, schematy myślowe, które „znajdując się w podróży”, inspirują lokalne konteksty, a jednocześnie mają wspólne na poziomie międzynarodowym pola badawcze.

Warto jednak pamiętać o narodowych kontekstach, które wpłynęły na procesy łączenia nowych paradygmatów i lokalnych tradycji metodologicznych lub ram teoretycznych. Ten fenomen przedstawiła w swoim szkicu Opitz, w którym porównała rozwój europejskiej historii kobiet (zredukowanej jednak do Europy Zachodniej), w którym zaznaczają się różnice brytyjskiej *feminist history and social history*, włoskiej mikrohistorii i antropologii oraz francuskiej *une histoire des femmes*¹⁵.

Najnowsze badania dystansują się od dwubiegunowego stylu narracji, w którym opisywane zjawiska lub postacie mieściły się w kanonie albo historii heroizującej lub traumatycznej. Współczesne badaczki wskazują na fakt, że hagiografizujące lub wiktymizujące modele opowieści o dziejach kobiet są

¹² G. Bock, *Historische Frauenforschung: Fragestellungen und Perspektiven*, [w:] *Frauen suchen ihre Geschichte. Historische Studien zum 19. und 20. Jahrhundert*, red. K. Hausen, München 1983, s. 22–60, tu s. 25; C. Opitz, *Um-Ordnungen der Geschlechter: Einführung in die Geschlechtergeschichte*, Tübingen 2005, s. 51.

¹³ *Frauen suchen ihre Geschichte...* Cf. także *Frauengeschichte: gesucht- gefunden? Auskünfte zum Stand der historischen Frauenforschung*, red. B. Fieseler, B. Schulze, Köln–Weimar–Wien 1991.

¹⁴ K. Heinsohn, C. Kemper, *Geschlechtergeschichte, Version 1.0*, [w:] *Docupedia-Zeitgeschichte*, 4.12.2012, <http://docupedia.de/zg/>.

¹⁵ C. Opitz, op.cit., s. 29–57.

w gruncie rzeczy produktami przednowoczesnej historiografii, stworzonej w odległej przeszłości, opowiadającymi wyłącznie historię męskich fantazji i fantasmagorii o postaciach kobiecych z klucza: bohaterek (jak Joanna d'Arc), świętych (jak Hildegarda), uczonych/mądrych (jak czarownice) czy potępionych (jak nierządnic). G. Signori i M. Kessel krytykują ten bezrefleksyjnie przejęty i propagowany sposób narracji stosowany w pisarstwie ruchu kobiecego czy historiografii XIX i XX w.¹⁶ Współcześnie uprawiana historia kobiet i historia płci ani nie sakralizuje aktorek procesów historycznych, ani nie pisze (już) afirmatywnej historii kobiet i historii ich ruchów emancypacyjnych. Wnikliwie za to się im przygląda i przełamuje dotychczasowe interpretacje, problematyzując pozornie jednolite i spójne oraz linearne procesy historyczne i struktury wpisujące się zbyt idealnie w poszczególne epoki i schematy¹⁷.

Obydwa pojęcia: „historia kobiet” i „historia płci” funkcjonują równolegle i równoprawnie w dyskusjach akademickich oraz obiegu popularyzatorskim, co jest świadomym zabiegiem semantycznym. Wprawdzie aktualne debaty teoretyczne i metodologiczne wyraźnie odnoszą się do historii płci, jednak pojęcie „historia kobiet” stało się swego rodzaju trwałą pamiątką, tradycją, dlatego nadal jest wymieniane na równi z historią płci¹⁸. Ten uzus terminologiczny wskazuje na pluralizm konceptualny, metodologiczny i tematyczny. Na marginesie warto zaznaczyć, że to rozwiązanie problemów terminologicznych jest widoczne w czasopiśmie naukowych, które w podtytułach używają najczęściej obydwu określeń. Tym samym stanowią paradygmatyczne forum do opisu i analiz procesów historycznych zachodzących na przestrzeni epok, a ujętych w perspektywie płci¹⁹.

¹⁶ M. Kessel, G. Signori, *Geschichtswissenschaft*, [w:] Ch. von Braun, I. Stephan, *Gender Studien. Eine Einführung*, Stuttgart–Weimar 2000, s. 120–123

¹⁷ K. Heinsohn, C. Kemper, op.cit.

¹⁸ Cf. programowy tekst z początku lat dziewięćdziesiątych o historii kobiet i historii płci – J.W. Scott, *Von der Frauen- zur Geschlechtergeschichte*, [w:] *Geschlechterverhältnisse im historischen Wandel*, red. H. Schissler, Frankfurt am Main – New York 1992, s. 37–58. Współcześniejsze debaty *vide*: R. Habermas, *Frauen- und Geschlechtergeschichte*, [w:] *Kompass der Geschichtswissenschaft. Ein Handbuch*, red. J. Eibach, Göttingen 2002, s. 321–245 oraz najbardziej aktualny tekst: K. Heinsohn, C. Kemper, op.cit.

¹⁹ *Vide* m.in. „Ariadne. Forum für Frauen- und Geschlechtergeschichte”, publikacja archiwum niemieckiego ruchu kobiecego w Kassel wydawana od 1985 r. oraz wiedeńska inicjatywa historyczek „L'Homme. Europäische Zeitschrift für feministische Geschichtsforschung”, ukazująca się od 1990 r. Poza tym charakter interdyscyplinarny ma periodyk „Feministische Studien: Zeitschrift für interdisziplinäre Frauen- und Geschlechterforschung” wydawany od 1982 r., zawierający także analizy historyczne. Łamy do dyskusji nad kondycją historii kobiet i historii płci oferuje od późnych lat osiemdziesiątych czasopismo „Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft”. Od 2003 r. na

Znaczącą rolę w upowszechnieniu *Frauenforschung*, a z czasem *Geschlechterforschung* w dyskursie uniwersyteckim odegrały również historyczki, które powołane na stanowiska profesorskie lub asystenckie potrafiły wprowadzić i osadzić swoje zainteresowania badawcze w trudnym i konkurencyjnym środowisku oraz doprowadzić do dyskusji nad postulowanymi przez nie paradygmatami. Z czasem zaczęły powstawać katedry lub centra do badań nad historią kobiet lub historią płci. Proces rozprzestrzeniania idei badań nad historią kobiet i ich umocowania w strukturach akademickich dobrze ilustruje działalność Hausen. Powołana w 1978 roku do pracy w Katedrze Historii Gospodarczej i Społecznej w Instytucie Historii Uniwersytetu Technicznego w Berlinie, ponad dwie dekady poświęciła na konceptualizację założeń i propagowanie badań historii kobiet, by w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. otrzymać profesurę w ramach interdyscyplinarnych studiów kobiecych i relacji płci. Niedługo potem założyła odrębną jednostkę naukowo-dydaktyczną, jaką jest Centrum do Interdyscyplinarnych Studiów Kobiecych i Relacji Płci na tym samym uniwersytecie, i stanęła na jej czele²⁰.

Historyczki na czele z Hausen, Bock, H. Wunder, U. Frevert, U. Daniel²¹ tworzyły awangardę w historiografii niemieckiej, która poświęciła się wprowadzaniu do obiegu, obok paradygmatów społecznych i kulturowych, również perspektywę płci, konsekwentnie proponując naukom historycznym nowe koncepcje i (nie tylko) feministyczne teorie oraz metody badań nad statusem kobiet i relacjami płci. Badaczki te, należące do pokolenia urodzonego krótko przed drugą wojną światową lub po niej, stały się pionierkami badań kobiecych lub genderowych w naukach historycznych, wypromowały i wykształciły szereg następczyń, tworząc wokół siebie środowiska intelektualne oraz, co równie istotne, ramy strukturalne sprzyjające wyjściu historii kobiet i historii płci z metaforycznego cienia.

Proces instytucjonalizowania *Frauen- und Geschlechterforschung*, rozumianych jako inter- lub transdyscyplinarne studia, podzielić można za S. Metz-Göckel na trzy etapy: czas „przełomu” w myśleniu i działaniu – przypadający na lata osiemdziesiąte, czas rozprzestrzeniania się w krajobrazie uniwersytec-

rynku obecne wydawnictwem jest czasopismo „Historische Anthropologie” zajmujące się także problematyką konstruowania płci w przeszłości.

²⁰ Zentrum für Interdisziplinäre Frauen- und Geschlechterforschung (ZIFG), <http://www.zifg.tu-berlin.de>.

²¹ Cf. dotychczasowe tłumaczenia publikacji U. Frevert i K. Hausen na rynku polskim: U. Frevert, *Mąż i niewiasta. Niewiasta i mąż. O różnicach płci w czasach nowożytnych*, przeł. A. Kopacki, Warszawa 1997; K. Hausen, *Porządek płci. Studia historyczne*, przeł. i red. J. Górny, Warszawa 2010.

kim w latach dziewięćdziesiątych oraz trwająca obecnie faza profesjonalizacji i instytucjonalizacji akademickiej²². W chwili obecnej funkcjonuje kilkanaście placówek badawczo-dydaktycznych, których celem jest interdyscyplinarna analiza relacji płci na przestrzeni dziejów i współcześnie. Do takich jednostek należy m.in. Centrum Transdyscyplinarnych Badań nad Relacjami Płci na Uniwersytecie Humboldtów w Berlinie, będące organizatorem wspomnianej na początku jubileuszowej konferencji²³. W ramach tej placówki blisko dekadę funkcjonował specjalny program badawczy zajmujący się „płcią jako kategorią wiedzy”, w którym historia nauki i uwarunkowania relacji płci stanowiły jeden z wiodących tematów²⁴. Poza Berlinem działa szereg instytucji afiliowanych przy uniwersytetach lub jednostkach badawczych, jak na przykład Centrum Cornelia Goethe na Uniwersytecie Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie²⁵.

Dodatkowym elementem rozwoju badań jest tworzenie formalnych i nieformalnych sieci powiązań między instytucjami i indywidualnymi badaczkami. Najbardziej popularny i najliczniejszy jest zespół badawczy, przekształcony w 2007 r. w stowarzyszenie zrzeszające badaczki zajmujące się historią kobiet i historią płci. Celem nadrzędnym organizacji jest wspieranie „naukowych badań, trwale umocowanie historii kobiet i płci w krajobrazie naukowym i kulturowym Republiki oraz intensyfikowanie wymiany między osobami pracującymi na tym obszarze poznania historycznego”²⁶.

²² S. Metz-Göckel, *Institutionalisierung der Frauen-/Geschlechterforschung: Geschichte und Formen*, [w:] *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung. Theorie, Methoden, Empirie*, red. R. Becker, B. Kortendiek, Wiesbaden 2004, s. 597–604.

²³ Zentrum für transdisziplinäre Geschlechterstudien, <https://www.gender.hu-berlin.de>.

²⁴ Geschlecht als Wissenskategorie, <https://www.gender.hu-berlin.de/graduiertenkolleg>.

²⁵ Cornelia Goethe Zentrum für Frauenstudie und Erforschung der Geschlechterverhältnisse, <http://www.cgc.uni-frankfurt.de>. Cf. także analiza i zestawienie instytucji z początku lat 2000, obok pierwszych instytutów „Frauen und Geschlechterforschung” zestawione zostały profesury i katedry oraz oferowane kierunki studiów z tego obszaru. Jedynym mankamentem tej analizy jest brak przejrzystości dyscyplinarnej. Przy założeniu, że placówki te pracują interdyscyplinarnie, można tę analizę odnieść także do badań historycznych. *Vide* także U. Bock, *Zwanzig Jahre Institutionalisierung von Frauen- und Geschlechterforschung an deutschen Universitäten* „Feministische Studien”, 2002, R. 20, z. 1, s. 113–125; ead., *25 Jahre... in 25 Minuten*, „Redaktion für Frauen- und Geschlechterforschung”, 2007, nr 21, <http://www.querelles-net.de/index.php/qn/article/view/507/515>.

²⁶ Arbeitskreis Historische Frauen- und Geschlechterforschung (AK- HFG), <http://www.akgeschlechtergeschichte.de/akhfg.html>.

„ŚWIĄTYNIA NAUKI” ZDOBYTA?

Nauka była jedyną świątynią ludzkiej działalności, do której wstępu kobietom odmawiano długo i uporczywie. Ten obszar duchowej i intelektualnej działalności należał do najstarszanniej strzeżonych rewirów spraw wyłącznie męskich.

Renate Feyl

Doświadczenie wykluczenia kobiet z wyższych szczebli hierarchii naukowej, a co za tym idzie – pytania o relacje płci panujące w środowisku uniwersyteckim we wszystkich dyscyplinach były przyczyną zainteresowania się niemieckich badaczek historią nauki oraz historią relacji i porządku płci w systemie naukowym. Przytoczony powyżej cytat pochodzi ze zbioru esejów przedstawiających postacie kobiece i ich środowisko pracy – Akademię, miejsce tworzenia wiedzy i nauki²⁷.

Obecny stan funkcjonowania nauki, który z perspektywy płci kulturowej charakteryzuje się niedostateczną obecnością kobiet w strukturach i gremiach decyzyjnych Akademii jest przedmiotem intensywnych badań socjologicznych, politologicznych, kulturoznawczych w Republice Federalnej²⁸. Obok publikacji naukowych powstają ekspertyzy na potrzeby polityki szczebla związkowego lub federalnego oraz przeznaczone dla szerszego kręgu odbiorców analizy²⁹. Niewątpliwie rozwój socjologicznych i kulturoznawczych badań nad kategorią płci w nauce w ostatnim półwieczu ma już swoją historię, która rozpoczyna się z pierwszymi powojennymi tekstami filozoficzno-kulturoznawczymi, która na

²⁷ R. Feyl, *Der lautlose Aufbruch. Frauen in der Wissenschaft*, Frankfurt am Main 1989, s. 6.

²⁸ Encyklopedyczna, podręcznikowa formuła studiów m.in. W. Giseke, *Handbuch zur Frauenbildung*, Opladen 2001 oraz *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung... Z kolei ujęcia problemowe, choć bez specyfikacji dyscyplinarnej* m.in. *Wissenschaftskultur und Geschlechterordnung. Über die verborgene Mechanismen männlicher Dominanz in der akademischen Welt*, red. B. Kraus, Frankfurt am Main – New York 2000; S. Stegmann, „...got the look!” *Wissenschaft und ihr Outfit. Eine kulturwissenschaftliche Studie über Effekte von Habitus, Fachkultur und Geschlecht*, Münster 2005; *Gender schafft Wissen. Wissenschaft Gender? Geschlechterspezifische Unterscheidungen und Rollenzuschreibungen im Wandel der Zeit*, red. D. Groß, Kassel 2009.

²⁹ *Vide np.* S. Baer, *Stellungnahme Frauen in der Wissenschaft und Gender in der Forschung*. A Drs. 16(18)314e. Deutscher Bundestag Ausschuss für Bildung, Forschung und Technikfolgenabschätzung; cykl zeszytów WZBrief Bildung wydawany przez Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung, <http://www.wzb.eu/de/publikationen/wzbrieft-bildung/archiv>.

długo przed powstaniem „badań kobiecych” krytykowała zjawisko homogeniczności płciowej w naukach, wskazując na wagę problemu dyskryminacji kobiet na uniwersytetach i instytucjach badawczych. M. von Brentano swoim artykułem poświęconym w całości zagadnieniu dyskryminacji kobiet na uniwersytecie zapoczątkowała dyskusję nad problemami dotąd „niewypowiedzianymi”³⁰.

Równolegle do pierwszych socjologicznych i politologicznych analiz odnoszących się do niemieckiej teraźniejszości pojawiły się pytania o kategorię kobiet w nauce w przeszłości. Wspominana historyczka Hausen w 1986 r. opublikowała programowy tekst, w którym dociekała przyczyn, dla których „mężczyźni nie chcą dopuścić kobiet do nauki”³¹. Hausen przy okazji analizowała historyczne prapoczątki debaty wokół dopuszczenia kobiet do studiów uniwersyteckich i kwestii rzekomej „naturalnej” i „przyrodzonej” ułomności intelektualnej kobiet głoszonej przez zdeklarowanych przeciwników studiów kobiecych. Swoimi pytaniami z obszaru historii dyskursu nad nauką ukazała i poddała krytyce długotrwałe wyobrażenia „uniwersytetu jako męskiej twierdzy”, zaznaczając, że żywotność tej męskiej, korporacyjnej *community* nie jest niczym zagrożona. Autorka dowodziła, że pierwsze nieśmiałe próby badań nad kobiecymi biografiami naukowymi nie są w stanie zachwiać posadami tej zsakralizowanej instytucji, ponieważ – w związku z podziałem ról ze względu na płeć w zhierarchizowanej codzienności uniwersyteckiej i akademickiej – kobietom przypadła rola na najniższych szczeblach drabiny awansu naukowego, a segregacja płci skutkuje zatrudnianiem kobiet jako pracowniczek pomocniczych lub asystentek³².

Postawione przez Hansen pytania i tezy dotyczące nieobecności kobiet w strukturach akademickich oraz ich podrzędnej roli zapoczątkowały badania nad procesami wykluczania i historią zmagania pierwszych adeptek nauki z ustalonym w Akademii hierarchicznym porządkiem płci. Inspirowane ruchem kobiecym i feministycznymi teoriami historyczki przełamały kanony rzekomej neutralności płciowej dotychczasowych badań i zaczęły poszukiwać w ramach swojej dyscypliny oznak uprzedmiotowienia i zatajania roli kobiet w nauce. Badaczki przeszłości szukały „swojej”, kobiecej tradycji badań, szukały swoich

³⁰ M. von Brentano, *Die Situation der Frauen und das Bild „der Frau” an der Universität*, [w:] *Universitätstage 1963 – Universität und Universalität, Veröffentlichung der Freien Universität Berlin*, Berlin 1963, s. 73–93. Cf. także zebrane i wydane teksty Brentano odnoszące się do mikrokosmosu akademickiego: ead., *Akademische Schriften*, red. P. McLoughlin, Göttingen 2010.

³¹ K. Hausen, *Warum Männer Frauen zur Wissenschaft nicht zulassen wollten*, [w:] *Wie männlich ist die Wissenschaft?*, red. K. Hausen, H. Nowotny, Frankfurt am Main 1986, s. 31–42.

³² *Ibid.*, s. 33.

poprzedniczek na katedrach lub w laboratoriach badawczych, stawiając w centrum zainteresowań badawczych zjawisko wykluczenia kobiet z dostępu do studiów i uprawiania nauki.

Zaczątkiem poważnych badań w tym obszarze stały się obchody jubileuszowe na niemieckich uniwersytetach, które podejmowały tematykę uwidaczniania pionierek nauki. Publikacje naukowe o generacji pierwszych studentek i szkice biograficzne poszczególnych asystentek, towarzyszące im katalogi wystaw i same wystawy należą do najpopularniejszych sposobów opracowania zasobów każdego z uniwersyteckich archiwów i wypracowania odpowiedzi na najbardziej podstawowe pytania, jak np. stosunek liczbowy generacji pierwszych studentek, drogi zawodowe i prywatne wybory życiowe³³. Przekrojowe, obejmujące analizę środowisk uniwersyteckich wilhelmińskich i weimarskich Niemiec monografie, publikacje zawierające szacunki ilościowe reprezentantek poszczególnych wydziałów, szkice biograficzne pierwszych (lub najsłynniejszych) studentek, analizy ich statusu społecznego oraz interpretacje kulturowe zjawiska umasowienia studiów to obszary badań prowadzonych konsekwentnie od początków lat dziewięćdziesiątych³⁴. W ten nurt wpisuje się publikacja będąca biografią kolektywną „Obywateleki wiedzy” (*Bildungsbürgerinnen*) C. Huerkamp³⁵.

³³ W chwili obecnej chyba nie istnieje uniwersytet w Niemczech, który nie miałby księgi pamiątkowej lub opracowań szczegółowych, cf. m.in. E. Glaser, *Hindernisse, Umwege, Sackgassen. Die Anfänge des Frauenstudiums in Tübingen (1904–1934)*, Weinheim 1992; *Stieftöchter der Alma Mater? 90 Jahre Frauenstudium in Bayern – am Beispiel der Universität München*, red. H. Bußmann, München 1993; *Hundert Jahre Frauenstudium an der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn*, red. A. Kuhn, Dortmund 1996; H. Hessenauer, *Etappen des Frauenstudiums an der Universität Würzburg. Von den Anfängen bis zum Ausbruch des Zweiten Weltkrieges. (1870–1939)*, Neustadt an der Aisch 1996; M. Lemberg, *Es begann vor 100 Jahren. Die ersten Frauen an der Universität Marburg und die Studentinnenvereinigungen bis zur „Gleichschaltung“ im Jahr 1934. Eine Ausstellung der Universitätsbibliothek Marburg*, Marburg 1997; G. Horn, *Die Töchter der Alma mater Jenensis. 90 Jahre Frauenstudium an der Universität Jena*, Rudolstadt 1999; S. Jüttemann, *„Laßt sie doch denken!“. 100 Jahre Studium für Frauen in Münster*, Münster 2009; K. Aleksander, *Von der Ausnahme zur Alltäglichkeit. Frauen an der Berliner Universität Unter den Linden [Ausstellung „Von der Ausnahme zur Alltäglichkeit – Frauen an der Universität Unter den Linden“]*, Berlin 2003.

³⁴ *Pionierinnen. Feministinnen. Karrierefrauen? Zur Geschichte des Frauenstudiums in Deutschland*, red. A. Schlüter, Pfaffenweiler 1992; *Barrieren und Karrieren. Die Anfänge des Frauenstudiums in Deutschland. Dokumentationsband der Konferenz „100 Jahre Frauen in der Wissenschaft“ im Februar 1997 an der Universität Bremen*, red. E. Dickmann, E. Schöck-Quinteros, S. Dauks, Berlin 2002; *Der Weg an die Universität. Höhere Frauenstudien vom Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, red. T. Maurer, Göttingen 2010. Motywem spinającym te trzy publikacje są perspektywa (dostęp kobiet na uniwersytety), narracja (opowieść o pionierkach), a także socjologiczne analizy Ilse Costas.

³⁵ C. Huerkamp, *Bildungsbürgerinnen. Frauen im Studium und in akademischen Beru-*

Autorka podważyła w niej ustalony i powielany stereotypowy obraz kobiet jako ofiar systemu edukacji początku XX w., ukazując generację pierwszych aktywnych i kreatywnych „obywaterek wiedzy”, dla których studia uniwersyteckie stanowiły naturalną i bezdyskusyjną kontynuację szkolnej socjalizacji. Uzupełnieniem analiz statystycznych, społecznych oraz kulturowych są badania historycznoliterackie poświęcone figurze studentki-pionierki, koncentrujące się na interpretacji dyskursu publicznego wokół tej nowej kategorii osób studiujących, utworów literackich autorstwa studentek-pionierek oraz powieści, w których pojawia się wątek studentek. Stały się one punktem wyjścia do badania historycznoliterackiego nad „kobiecością” i „nauką”³⁶.

Niemal każda z dyscyplin doczekała się monografii przedstawiającej historię pierwszej generacji kobiet pracujących w nauce. Zarówno pionierki archeologii³⁷, pierwsze chemiczki³⁸, ekonomistki³⁹, filozofki⁴⁰, fizycyżki⁴¹, germanistki⁴², historyczki⁴³, inżynierki oraz przedstawicielki zawodów technicznych⁴⁴, prawniczki⁴⁵,

fen 1900–1945, Göttingen 1996. Cf. uzupełniające do jej monografii analizy procesów socjalizacji oraz przynależności konfesyjnej akademikzek: ead., *Jüdische Akademikerinnen in Deutschland 1900–1938*, [w:] *Denkachsen. Zur theoretischen und institutionellen Rede vom Geschlecht*, red. T. Wobbe, G. Lindemann, Frankfurt am Main 1994, s. 86–114.

³⁶ R. Weiershausen, *Wissenschaft und Weiblichkeit. Die Studentin in der Literatur der Jahrhundertwende*, Göttingen 2004.

³⁷ *Ausgräberinnen, Forscherinnen, Pionierinnen. Ausgewählte Porträts früher Archäologinnen im Kontext ihrer Zeit*, red. J.E. Fries, D. Gutschmiel-Schumann, Münster 2013.

³⁸ Ch. Roloff, *Von der Schmiegsamkeit zur Einmischung. Professionalisierung der Chemikerinnen und Informatikerinnen*, Pfaffenweiler 1989; ead., *Chemikerinnen: Zur Bildungs- und Berufschancen in der Chemie*, [in:] *Pionierinnen, Feministinnen, Karrierefrauen?...*, s. 201–216.

³⁹ *Frühe deutsche Nationalökonominnen. Eine Spurensuche, in Erscheinung; siehe das Forschungsprojekt der Universität Hamburg zu ersten deutschen Nationalökonominnen und dazu gehörende geplante Veröffentlichungen*, red. E. Allgoewer, <http://www.uni-hamburg.de/fachbereiche-einrichtungen/fb03/iwwt/geschichte/ProjektOekonominnen.html>, Zugriff am 12.03.2014.

⁴⁰ *Die Welt der Philosophin*, Teil 1: *Antike und Mittelalter*, Teil 2: *Renaissance und frühe Neuzeit*, Teil 3: *Aufklärung und revolutionärer Aufbruch*, Teil 4: *Moderne Zeiten, Das 20. Jahrhundert*, red. U.I. Meyer, Aachen 1996–1997.

⁴¹ A. Vogt, *Elsa Neumann: Berlins erstes Fräulein Doktor*, Berlin 1999; C. Denz, A. Vogt, *Einsteins Kolleginnen- Physikerinnen gestern & heute*, Bielefeld 2005.

⁴² L. Harders, *Studiert, promoviert: Arriviert? Promovendinnen des Berliner Germanistischen Seminars (1919–1945)*, Frankfurt am Main 2004.

⁴³ *Historikerinnen. Eine biobibliographische Spurensuche im deutschen Raum*, red. H. Kümper, Kassel 2009.

⁴⁴ *Das Geschlecht der Natur. Feministische Beiträge zur Geschichte und Theorie der Naturwissenschaften*, red. B. Orland, E. Scheich, Frankfurt am Main 1995; *Wider die Natur? Frauen in Naturwissenschaft und Technik*, red. S. Berghahn, Berlin 1984.

⁴⁵ M. Röwekamp, *Die ersten deutschen Juristinnen. Eine Geschichte ihrer Professiona-*

lekarki⁴⁶, matematyczki⁴⁷, psychoanalityczki⁴⁸, pionierki socjologii⁴⁹ lub teologii, jak i przedstawicielki wielu dalszych dyscyplin były lub nadal są obiektem gruntownym badań w wymiarze lokalnym lub ogólnokrajowym.

O ile lata osiemdziesiąte stanowią w historii nauki i historii edukacji rozwój badań podstawowych nad obecnością kobiet, ich wejściem do struktur uniwersyteckich, ich społecznym statusem i rolą jednostek oraz zorganizowanych grup, o tyle przełom XX i XXI w. przyniósł przesunięcie akcentów zarówno na poziomie koncepcji, jak i tematów badawczych. Badaczki zwróciły uwagę na warsztat kulturoznawczy pozwalający postawić pytania o rolę kategorii płci w procesie tworzenia wiedzy, o znaczenie wzajemnych relacji (*Geschlechterverhältnisse*) i porządku płci (*Geschlechterordnung*) w społeczno-kulturowych miejscach pracy naukowej i intelektualnej.

Sprawdzoną strategię jubileuszu przyjęły historyczki, które w ramach działającego w Berlińsko-Brandenburskiej Akademii Nauk (BBAW) zespołu badawczego „Kobiety w akademii i w nauce” zainicjowały badania nad instytucjami badawczymi jako miejscem pracy obydwu płci i Akademią jako społeczno-kulturowym mikrokosmosem⁵⁰. Celem badań Hausen, A. Vogt, L. Daston, Th. Wobbe było opracowanie i rozpracowanie m.in. problemu silnego symbolicznego sprzężenia „męskości” i „nauki” oraz ukazanie jego konsekwencji w postaci skuteczności tworzenia struktur i siły przekonywania⁵¹. W ramach tego projektu powstały liczne monografie i artykuły, wśród których na szczególną uwagę zasługują publikacje Vogt poświęcone analizie strategii pomijania i marginalizowania kobiet w polityce naukowej instytutów badawczych⁵². W ten

lisierung und Emanzipation (1900–1945), Köln 2011.

⁴⁶ Vide np. *Weibliche Ärzte. Die Durchsetzung des Berufsbildes in Deutschland*, red. E. Brinkschulte, Berlin 1995; A. Burchardt, *Blaustrumpf, Modestudentin, Anarchistin? Deutsche und russische Medizinstudentinnen in Berlin 1896–1918*, Stuttgart–Weimar 1997; Ch. Eckelmann, *Ärztinnen in der Weimarer Zeit und im Nationalsozialismus. Eine Untersuchung über den Bund Deutscher Ärztinnen*, Wermelskirchen 1992.

⁴⁷ Vide np. „Allen Männerkulturen zum Trotz”. *Frauen in Mathematik und Naturwissenschaften*, red. R. Tobies, Frankfurt am Main – New York 1997.

⁴⁸ U. Olvedi, *Frauen um Freud. Die Pionierinnen der Psychoanalyse*, Freiburg im Breisgau 1992.

⁴⁹ *Frauen in der Soziologie. Neun Portraits*, red. T. Wobbe, München 1998

⁵⁰ *Frauen in Akademie und in der Wissenschaft*, <http://frauenakademiewissenschaft.bbaw.de>.

⁵¹ *Frauen in Akademie und Wissenschaft. Arbeitsorte und Forschungspraktiken 1700–2000*, red. T. Wobbe, Berlin 2002; *Zwischen Vorderbühne und Hinterbühne. Beiträge zum Wandel der Geschlechterbeziehungen in der Wissenschaft vom 17. Jahrhundert bis zur Gegenwart*, red. ead., Bielefeld 2003.

⁵² A. Vogt, *Vom Hintereingang zum Hauptportal? Lise Meitner und ihre Kolleginnen an der Berliner Universität und in der Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft*, Stuttgart 2007.

kontekst wpisują się również badania nad Pruską Akademią Nauk (PAW) P. Hoffman, która przyglądała się organizacji pracy w tej instytucji, możliwościom przeniknięcia kobiet do jej struktur, tworząc topografię badań naukowych w PAW⁵³.

Niemieckie badaczki przyjęły wypracowane na gruncie amerykańskim propozycje badań nad rolą porządku płci w konstruowaniu relacji w środowiskach i instytucjach naukowych. Ilustrację tego zjawiska mogą stanowić teksty amerykańskich historyczek, takich jak L. Schebinger, D. Haraway oraz M. Rositter, które wpłynęły na rozwój niemieckiej refleksji nad historią płci w nauce⁵⁴. Pierwszą z nich były kompensacyjne badania z zakresu *women in science* (i późniejsze *gender staff in science*), których celem było ukazanie kobiet jako aktywnych i kreatywnych uczestniczek praktyk naukowych, dzięki czemu możliwa stała się redefinicja wkładu poszczególnych kobiet i grup zawodowych w rozwój dyscyplin naukowych. *Gender in science* z kolei jest obszarem badań dotyczących najczęściej nauk matematyczno-przyrodniczych poszukujących odpowiedzi na pytania, jak i na ile płeć różnicuje sposób konstruowania wniosków i refleksji badawczej oraz ustalania kryteriów obiektywizmu. Trzecim kierunkiem rozwoju *science of gender* jest perspektywa historycznego usytuowania wiedzy (*situiertes Wissen*), pozwalająca dostrzec w pozornie neutralnych procesach klasyfikowania stosowanych w naukach biologicznych odbicie relacji płci.

O tym, że historia płci pozwala spojrzeć na naukę jako praktykę kulturową, konstruującą na przestrzeni wieków „naturalny” porządek płci, przekonują badania nad naukami przyrodniczymi. Najnowsze teoretyczne propozycje zaproponowane przez historyczki służyły ściślejszemu powiązaniu kategorii płci i nauki wyrażonej w programowym postulacie, że „historia płci jest historią nauki, a historia nauki jest historią płci”⁵⁵, ponieważ to właśnie kategoria płci podaje w wątpliwość ustalony porządek poznania⁵⁶. Historia kobiet i historia

⁵³ P. Hoffmann, *Weibliche Arbeitswelten in der Wissenschaft. Frauen an der Preußischen Akademie der Wissenschaften in Berlin 1890–1945*, Bielefeld 2011.

⁵⁴ L. Schebinger, *Schöne Geister. Frauen in den Anfängen der modernen Wissenschaft*, przeł. S. Lüdemann, U. Sprengler, Stuttgart 1993; L. Schebinger, *Frauen forschen anders. Wie weiblich ist die Wissenschaft?*, przeł. K. Wördemann, München 2000.

⁵⁵ „Geschlechterforschung ist Wissenschaftsforschung – Wissenschaftsforschung ist Geschlechterforschung”. *Einführung in den Themenschwerpunkt ‚Wissenschaftsgeschichte als Geschlechtergeschichte*, red. S. Höhler, B. Währing, „NTM. Internationale Zeitschrift für Geschichte und Ethik der Naturwissenschaften, Technik und Medizin”, 2006, R. 14, nr 4, s. 201–211.

⁵⁶ D. Bachmann-Medick, *Cultural Turns*, [w:] Docupedia Zeitgeschichte Version 1.0, http://docupedia.de/zg/Cultural_Turns?oldid=75507.

płci starają się nadal prowadzić badania, które w zamierzeniu „dziwią się rzeczom, które zwykle nikogo już nie dziwią”⁵⁷.

Proces kształtowania się warsztatu i ram teoretycznych historii nauki w kontekście historii kobiet i historii płci nie jest ani teleologiczny, ani jednokierunkowy; niezmiennie wartością, której hołdują badania na tym obszarze jest pluralizm metodologiczny i otwartość dyscyplinarna.

PODSUMOWANIE

Historia płci jest historią nauki, a historia nauki
jest historią płci.

Sabine Höhler i Bettina Wahrung

W tekście szkicowo zostały przedstawione starania o uznanie historii kobiet i historii płci za jeden z akademickich obszarów poszukiwań badawczych oraz dokonania, jakie przyniósł ze sobą rozwój tej subdyscypliny w obszarze badań nad nauką.

Stan badań i osiągnięcia historii kobiet i historii płci ostatnich 40 lat w krajobrazie naukowym Niemiec – warunkowany czynnikami, takimi jak ramy instytucjonalne, zaplecze naukowe czy długofalowe finansowanie projektów badawczych – jawi się jako co najmniej zadowalający. Wydaje się, że mimo trudnych warunków, niedoborów personalnych i finansowych obszar badań historycznych *Frauen- und Geschlechterforschung* umiejscowił się w krajobrazie badawczym cechu historycznego w Niemczech.

Konferencja z roku 2008 podsumowująca dokonania historii kobiet i historii płci w nauce wyznaczyła jednocześnie cele i zadania na przyszłość. W mojej opinii jej hasło przewodnie „bycia w centrum, a nie obok” jest dobrym, bo chwytliwym sloganem, jasno określającym stanowisko badaczek wobec wyzwań przyszłości dla wzajemnych oddziaływań historii płci i historii nauki. Okazją do refleksji nad liczącym kilkadziesiąt lat rozwojem historycznych studiów kobiecych i studiów nad płcią – ich wyjściu z cienia i dołączenia do głównego nurtu – był odbywający się jesienią 2014 r. w Getyndze kolejny kongres historyczny. To spotkanie historyczek i historyków wszystkich dziedzin i epok jest dobrą okazją do dyskusji również nad statusem historii płci i historii nauki. Pod

⁵⁷ A. Landwehr, *Diskurs und Diskursgeschichte, Version: 1,0*, [in:] Docupedia-Zeitgeschichte, 11.02.2010, http://docupedia.de/zg/Diskurs_und_Diskursgeschichte/Text.

szyldelem przewodnim kongresu „Zwycięstwa i porażki, błędy oraz wnioski” obszernie cytowane w tym tekście historyczki płci podsumowują ostatnie trzy dekady dokonań i porażek swojej dziedziny. Niewątpliwie jednak – bez względu na zastrzeżenia i krytyczne opinie – historia płci osiągnęła w niemieckiej narracji historycznej poziom *mittendrin*.

